

УДК 373.3.018.1(045)

ЗОБЕНЬКО Наталія Анатоліївна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
початкової освіти, Черкаський національний
університет імені Богдана Хмельницького,
Україна
e-mail: nsagarda07@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА ПОВЕДІНКУ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

***Анотація.** Теоретично обґрунтовано особливості впливу сімейного виховання на поведінку дітей молодшого шкільного віку. З'ясовано, що саме відсутність системності й послідовності в сімейному вихованні, низька педагогічна компетентність батьків, неправильне розуміння батьками вікових та індивідуальних особливостей розвитку дітей приводить до виникнення відхилень у поведінці дітей молодшого шкільного віку. Наголошено, що вирішального значення у вихованні дітей набуває морально-психологічна атмосфера сім'ї, стосунки між поколіннями і подружжя. Доведено, що сімейні стосунки, які в багатьох випадках негативно впливають на дитину, виступають травматичним чинником, що позначається на її фізичному, психічному і соціальному розвитку, а відсутність необхідного піклування про дитину розглядається як депривація сімейної взаємодії.*

***Ключові слова:** сімейне виховання; відхилення в поведінці дітей молодшого шкільного віку; ефективність виховання дітей у сім'ї; передумови для подальшого розвитку дитини; досвід сімейного спілкування; причини незадовільного виховання дітей в сім'ї; психічне здоров'я дитини; забезпечення соціального благополуччя дитини.*

Постановка проблеми. Соціально-економічні та культурно-політичні зміни сучасної соціокультурної ситуації в Україні актуалізують одну з найважливіших проблем – виховання, розвиток і адаптацію дітей молодшого шкільного віку в сучасних умовах життєдіяльності.

Соціальна напруженість зумовлює психічну напругу, спричиняє формування негативних психічних станів, які, у свою чергу, можуть викликати деформацію особистості, її моральну деградацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Учені зазначають, що посилення психологічної напруги, збільшення кількості стресових ситуацій у житті дорослих деструктивно впливає на зміст і характер сімейного виховання дітей молодшого шкільного віку. Тому збільшується кількість дітей із відхиленнями в поведінці, з порушеннями в регуляції емоційних станів, які можуть суттєво визначати траєкторію психічного й особистісного розвитку дитини (Т. Безсонова, С. Велієва, О. Кульчицька, Н. Левітов, В. Мухіна, О. Прохоров, В. Татенко, Т. Титаренко та ін.).

Саме відсутність системності й послідовності в сімейному вихованні, низька педагогічна компетентність батьків приводить до виникнення відхилень у поведінці дітей молодшого шкільного віку. Зокрема, підвищеної уваги вимагають проблеми, що виникають унаслідок неадекватного оцінювання, неправильного розуміння батьками вікових та індивідуальних особливостей розвитку дітей молодшого шкільного віку (В. Котирло, С. Кулачківська, В. Кузьменко, С. Ладивір, Т. Пироженко, С. Тищенко та ін.).

Важливі аспекти виховання дітей різних вікових категорій розглядаються у працях Т. Алексеєнко, О. Гуляр, Е. Заредінової, О. Докукіної, В. Кравця, В. Постового, Г. Фінчук та ін. Саме особливості розвитку дітей молодшого шкільного віку досліджують І. Бех, Н. Бібік, Л. Божович, Л. Венгер, О. Дусавицький, Р. Овчарова.

Мета статті – обґрунтувати особливості впливу сімейного виховання на виникнення відхилень у поведінці дітей молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Найбільший вплив на формування особистості дитини має, насамперед, сім'я, де, по суті, відбувається первинна соціалізація індивіда.

Нині відбуваються процеси еволюції сім'ї та її місця й ролі в суспільстві, окреслюються об'єктивні тенденції зміни шлюбно-сімейних стосунків, характеру відтворення населення. Спостерігається скорочення числа шлюбів, зменшення середньої тривалості шлюбу, зростання позашлюбного народження дітей і неповних сімей, широкий діапазон індивідуальних моделей сім'ї. Сучасна сім'я відрізняється від сім'ї минулого зміною провідних функцій, зокрема економічної та емоційно-психологічної. Актуальними проблемами сучасної сім'ї можна вважати: житлову, фінансово-економічну, безробіття, подвійного навантаження жінки (на роботі та в домашньому господарстві), насильства в сім'ї. На тлі несприятливих тенденцій суспільного розвитку багато сімей не можуть адаптуватися до нових умов життя, що викликає їхню дезорганізацію. Конфліктність у подружніх стосунках і стосунках між батьками і дітьми, руйнування складених морально-етичних норм і традицій зумовлюють порушення соціалізації, пошуки дітьми позасімейного спілкування як компенсації дефіциту емоційних контактів із батьками [1; 2; 3].

Молодий шкільний вік визначається вченими як найбільш сенситивний віковий період для морального виховання дітей (В. Киричок, М. Мацковський, М. Стельмахович, Н. Янковська) і відповідних емпатійних якостей (Ш. Амонашвілі, О. Киричук, В. Юстицький). Нова соціальна ситуація розвитку в молодшому шкільному віці вводить дитину в нормований світ взаємин і вимагає від неї організованої довільності, що відповідає за дисципліну, розвиток виконавських дій, що пов'язані з набуттям навичок навчальної діяльності, а також за розумовий розвиток. Нова соціальна ситуація ускладнює умови життя дитини і стає стресогенною. Відтак, особливої актуальності набуває питання морального виховання в сім'ї дітей молодшого шкільного віку.

У поведінці й розвитку дітей молодшого шкільного віку часто зустрічаються порушення поведінки (агресивність, запальність, пасивність, гіперактивність), відставання в розвитку і різні форми дитячої нервовості (невропатія, неврози, страхи).

Досліджуючи особливості дітей молодшого шкільного віку з відхиленнями в поведінці, учені відзначають, що такі діти навчаються у загальноосвітніх школах, не потребують додаткових програм для навчання, проте наявність бар'єрів у розвитку спричиняє труднощі у спілкуванні, навчанні й вихованні. Зокрема, вони повільно адаптуються до нових умов життєдіяльності, виявляють тривожність, замкнутість, підозрілість, мають неадекватну самооцінку, не впевнені у своїх силах.

Виховання в сім'ї є першоосновою розвитку особистості дитини. На кожного з батьків покладається рівна відповідальність за виховання, освіту і розвиток дитини. Батьки або особи, які їх замінюють, мають право і повинні виховувати дитину, дбати про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний стан, освіту, створювати сприятливі умови для розвитку її природних здібностей, шанувати гідність дитини, готувати її до самостійного життя та праці. Виховання дитини необхідно орієнтувати на розвиток її особистості, пошани до прав, свобод людини і громадянина, мови, національних, історичних і культурних цінностей українського та інших народів, підготовку дитини до свідомого життя в суспільстві.

Сімейне виховання багато в чому визначається особистісними ресурсами сім'ї. Особистісні ресурси, з однієї сторони, залежать від складу сім'ї (повна або неповна сім'я, багатодітна сім'я), а з другої (і головним чином) – від стану здоров'я, освіти, індивідуальних інтересів, рівня домагань старших членів сім'ї.

Вивчаючи проблеми сім'ї, дослідники акцентують увагу на особливостях сімейного виховання, його змісті, головних напрямках: демократизації, гуманізації, підвищенні психологічної значущості виховних дій завдяки посиленню індивідуалізації

виховного процесу. Ефективність виховної функції сім'ї залежить від систематичної участі дитини в її життєдіяльності, від прикладу обох батьків, а також від гармонійної взаємодії усіх членів сім'ї [4; 5; 6; 7].

Ефективність виховання дітей у сім'ї залежить від створення в ній належних умов, міцного фундаменту сім'ї, що базується на її непорушному авторитеті, подружній вірності, любові до дітей і відданості обов'язку їхнього виховання, материнському покликанні жінки, піднесенні ролі батьків у створенні та захисті домашнього вогнища. Так, Т. Поніманська [8] у виховному впливі сім'ї виділяє такі чинники: 1) безкорислива любов до дитини, яка дає їй відчуття захищеності, створює атмосферу душевності, соціального і душевного оптимізму; 2) природне залучення дитини в найрізноманітніші людські стосунки; 3) багаторольова структура сімейного колективу, яка забезпечує багатогранність, постійність і тривалість його виховного впливу; 4) можливість набуття дитиною позитивного досвіду і переживання негативних почуттів. Головне, зауважує вчена, щоб дитина сприймала сім'ю як середовище її емоційного затишку, внутрішнього комфорту, гарантію того, що за будь-яких умов вона знайде тут розуміння, підтримку і захист.

На думку І. Беха, Т. Поніманської [8; 9], сучасні взаємини батьків із дитиною повинні ґрунтуватися на основі таких виховних позиціях: розуміння, визнання, прийняття дитини, орієнтація на рівень її знань і вмінь, вікові й характерні особливості її розвитку, реальні можливості, індивідуальні особливості та загальні закономірності її розвитку, причини, які обумовлюють її дитячу унікальність як неповторну індивідуальність.

При цьому важливо вміти керувати цим процесом і створювати всі необхідні передумови для подальшого розвитку дитини. Серед таких основних передумов можна виділити такі:

1. Знання батьками позитивних і негативних якостей своїх дітей: що читають, чим цікавляться, які доручення виконують, які відчують труднощі, які стосунки складаються з однокласниками і педагогами, що найбільше цінують у людях та ін.

2. Особистий досвід батьків, їхній авторитет, характер узаємин у сім'ї, прагнення виховувати на своєму прикладі.

3. Надання батьками переваги інтенсивному спілкуванню з дитиною під час спільної діяльності, праці, перегляду телепередач, походів, прогулянок.

Роль сім'ї у вихованні дитини може залежати не тільки від особливостей характеру стосунків між батьками, але й від інших чинників: від кількості вільного часу для спілкування з дитиною; від свідомого ігнорування та заперечення батьком своєї ролі в сім'ї, від авторитету матері в сім'ї, ставлення інших членів сім'ї до дитини, що виявляється в надмірних очікуваннях [11].

Ще однією причиною переживань дитини може бути наявність декількох дітей у сім'ї, нерівномірний розподіл уваги і любові до тієї чи тієї дитини, залежно від статі. У таких сім'ях діти вважають себе зайвими, непотрібними, нікчемними, а їхні переживання впливають на подальший розвиток, зокрема, на формування адекватної самооцінки. Здатність любити, як і способи вираження любові, значною мірою залежить від відповідного досвіду, набутого в дитинстві. Батьківська любов, насамперед, сприяє виникненню й закріпленню почуття власної гідності й самоповаги в дитини. Дитина не може бути повністю фізично і психічно здоровою без гармонійної любові батьків у сім'ї [11; 12].

Найголовнішою характеристикою сімейного виховання є його стилі. Основу стилю сімейного виховання становить певне батьківське ставлення до дитини, характер емоційного зв'язку і культура його вияву. На важливість і необхідність вироблення оптимальної системи взаємодії материнських і батьківських оцінок у сім'ї, ставлення

до дитини, виховних впливів і специфічного розподілу функцій між батьком і матір'ю вказує О. Насонова. Науковець підкреслює позитивне значення для розвитку дитини емоційно насиченого нерегламентованого спілкування з батьками. Таке спілкування може не мати спеціальних виховних цілей, але тоді найбільш інтенсивно відбувається взаємовпізнання, уподібнення, ототожнення дитини з батьками. Найголовнішим показником гуманного виховання є адекватність, достатня відповідність можливостям, здібностям, індивідуальним особливостям дитини, прийняття батьками дитини з її особливостями психіки [13].

Безперечно, досвід сімейного спілкування є першим найважливішим досвідом соціального спілкування в житті дитини і формується в атмосфері безмежної доброзичливості найближчого середовища – батьків, а усі негаразди цього періоду залишають певний слід на її подальшому житті.

Отже, сім'я – це один із основних соціальних інституцій формування всебічно розвиненої, фізично і психічно здорової особистості. Водночас учені виокремлюють чинники, які можуть впливати на стабільність сучасної родини, серед яких: негативні установки щодо сімейного життя які виробляються в дітей як наслідок негативного досвіду матері чи батька; досвід життя дитини в нестабільній, схильній до конфліктів родині; батьківська гіперопіка; елементарні прогалини у вихованні; черствість чи надмірна м'якість у родинному вихованні, нездоровий спосіб життя, пияцтво, злослів'я; матеріальні труднощі та рівень домагань, що перевищує можливості дитини [14, с. 299].

Сучасні сім'ї переживають скрутні часи, оскільки основні сили батьків спрямовані на матеріальне забезпечення, а не моральне виховання й розвиток дітей. Серед найважливіших причин незадовільного виховання дітей в сім'ї дослідники визначають такі: невисокий економічний рівень більшості сімей, низька культура суспільного життя, подвійна мораль, подвійне навантаження на жінку в сім'ї, високий відсоток розлучень і т.д.

Аналізуючи негативні аспекти сімейного виховання, Т. Алексеєнко зазначає, що характер дитини формується в сім'ї на тлі психологічного клімату найближчого соціального середовища. До конфліктних і проблемних сімей науковець зараховує сім'ї, де відсутні любов, повага, довіра, сім'ї з асоціальною поведінкою її членів, подвійною ціннісною системою, ціннісною орієнтацією тільки на матеріальний добробут, відсутністю достатніх умов для повноцінного функціонування, суперечливими поглядами батьків на сутність виховання дитини. У таких сім'ях можливі випадки патологічного розвитку дитячого характеру. Постійно перебуваючи свідком негативних стосунків у сім'ї, відчуваючи ворожі, недружні взаємини між батьками, не отримуючи від них достатньої уваги, дитина, як вказує Т. Алексеєнко, набуває негативний досвід спілкування й утрачає віру, не розуміє можливості існування спокійних і доброзичливих стосунків між людьми. Дитина виховується в суперечливих умовах, неузгоджених вимогах матері й батька, формується як особистість в емоційно напруженій атмосфері, що може спричинити нейротичні ускладнення розвитку. У контексті нашого дослідження особливо важливе акцентування вченого на тому, що в дитини, яка зростає в такій сім'ї, накопичуються упущення в моральному вихованні, зокрема, у засвоєнні моральних норм поведінки і спілкування [4, с. 39–40].

Слід зазначити, що кожен із батьків особливим чином впливає на формування особистості дитини: поведінка матері вирішальна у процесі формування почуття соціальної ідентичності, а функція батька полягає в позитивному заохоченні активності, спрямованій на розвиток соціальної компетентності, що допомагає дитині долати труднощі у спілкуванні, запобігає виникненню комплексу неповноцінності. Батько ставить завдання, дає зразки способів їх розв'язання, надає потрібну допомогу.

Основне завдання батьків у вихованні дітей, на думку І. Беха, створення умов для орієнтації та відповідального вибору дитиною оптимального шляху розвитку і самореалізації. Батьківський контроль, урівноважена система взаємодії материнських і батьківських вимог і заборон, спосіб контролю і система санкцій – це важливі компоненти процесу виховання дітей молодшого шкільного віку в умовах сім'ї [9, с. 34].

Зазначимо, що внаслідок неправильного розвитку стосунків у сім'ї, дефектів сімейного виховання, за нездорових взаємин між батьками може розвинутися девіантна поведінка в дітей молодшого шкільного віку.

Результати проведеної нами комплексної діагностики в загальноосвітніх закладах дають підставу стверджувати: функціональна неадекватність сім'ї детермінує формування патологічних особливостей поведінки в дітей: акцентуацій характеру, роздратованості; тривожності; неврозів у вигляді страхів, неадекватне реагування на певні соціальні ситуації, яка перебуває на межі норми і патології, порушення адаптації в цілому. Деформація функції сім'ї виявляється у відчуженні батьків і дітей. Так, занадто суворе виховання розвиває в дітей такі риси характеру, як неврівноваженість, сором'язливість, залежність, рідше – збудливість і агресивність. Надмірна увага і задоволення всіх бажань дитини приводить до розвитку істеричних рис характеру з егоцентризмом і відсутністю самоконтролю. Недостатня увага приводить до збудливості, нестабільності, асоціального типу поведінки. Учені наголошують на тому, що при зміні умов і правильному сімейному підході хворобливі симптоми швидко зникають [16; 17]. Зокрема, В. Поліщук [2, с. 113] наголошує, що першопричиною порушень психічного і фізичного здоров'я майбутнього покоління є безвідповідальне ставлення батьків стосовно виховання дітей, перекладання власної відповідальності на сторонніх осіб, заклади освіти і соціум у цілому.

У наукових розвідках [4; 12] наголошується на недостатній сформованості мотиваційної сфери, підвищеній психічній тривожності, нерозвиненості емоційно-вольових характеристик у дітей, які виховуються в сім'ях, життя яких ускладнено асоціальним способом поведінки, а також у сім'ях, де не приділяється достатня увага моральному вихованню дітей унаслідок переобтяженості батьків власними справами, роботою, кар'єрою. Разом із цим, дослідники вважають, що сімейні конфлікти, відсутність чуйності й уваги, байдуже, зневажливе ставлення призводять до появи в дітей різних форм депривації, різного роду ускладнень у моральному розвитку, що негативно впливає на процес становлення повноцінної особистості.

Сімейні стосунки, які в багатьох випадках негативно впливають на дитину, виступають травмувальним чинником, що позначається на її фізичному, психічному і соціальному розвитку. Патогенним виявляється не сам по собі зовнішній подразник, а його значущість для дитини. Той самий подразник може бути неважливим і непомітним для однієї дитини і психотравмуючим для іншої.

Аналіз праць [11; 17; 18; 19] дає змогу констатувати, що діти можуть бути позбавлені необхідної турботи і батьківського піклування не тільки через асоціальне життя сім'ї, а й через відсутність у батьків бажання або можливості займатися їхнім вихованням і розвитком. Відсутність необхідного піклування про дитину розглядається науковцями як депривація сімейної взаємодії, тобто відсутність у дитини життєво необхідних контактів із батьками, неможливість засвоєння позитивного досвіду сімейного життя. Наслідком нехтування дорослими своїми батьківськими обов'язками є порушення всього процесу морального розвитку дитини, становлення її як повноцінної особистості. У дітей, які ростуть в умовах фактичної відсутності батьківської турботи, спостерігається порушення фізичного і психічного розвитку, деформація особистості, що заважає її моральному розвитку, а іноді унеможливорює формування її позитивних моральних якостей. Несприятлива сімейна атмосфера і

помилки в сімейному вихованні формують негативне ставлення дитини до навколишнього світу і приводять до значних відхилень у її поведінці.

Становить інтерес дослідження науковців щодо впливу сімейних відносин на психічне здоров'я дитини, яке тісно пов'язане не лише з фізичним здоров'ям, яке є основою особистісного здоров'я, але і з моральним (духовним) та соціальним здоров'ям. Від урівноваженості, психологічної стійкості та самодостатності особистості залежать її взаємини з навколишнім світом, ступінь оволодіння духовними цінностями, побудова взаємин на основі моральних норм, адаптація до змін соціального середовища [19, с. 156].

Відомо, що стан психічного здоров'я, повноцінна життєдіяльність дитини значною мірою залежать від збалансованості емоцій. Позитивні емоції забезпечують оптимальність перебігу психічних процесів (сприймання, пам'яті, уяви, мислення), поліпшують ефективність інтелектуальної діяльності та підвищують рівень активності особистості. Позитивний емоційний стан сприяє формуванню вольових процесів, від яких залежить успішна діяльність молодшого школяра, у тому числі, й освітня діяльність. Основою психічного здоров'я є самореалізація унікальності особистісного «Я» дитини. При сприятливому сімейному кліматі в дітей відзначається більш високий рівень самореалізації та низький рівень тривожності.

Сім'я як соціальна інституція виконує в суспільстві низку функцій, серед яких особлива роль належить виховній функції, яка реалізується в таких трьох головних аспектах: становлення, розвиток, виховання дитини як особистості, сприяння розвитку її здібностей; здійснення виховного впливу сім'ї на кожного індивіда протягом усього життя; спонукання дітей до саморозвитку, самовдосконалення своїх батьків та інших родичів. Ефективність виховної функції сім'ї залежить від систематичної участі дитини в її життєдіяльності, прикладу обох батьків, а також гармонійної взаємодії всіх членів сім'ї. Оволодіння особистістю соціальним досвідом відбувається крізь призму духовності, опору на соціально-значущі ціннісні надбання минулих поколінь. Провідним засобом забезпечення соціального благополуччя дитини молодшого шкільного віку є не стільки спеціальні заходи, скільки повсякденне буття родини.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Вагому роль відіграє правильне сімейне виховання дитини. Саме в сім'ї формується духовний світ дитини, її моральні переконання, що втілюються в конкретні вчинки, її сила, життєтворчий стиль життя. Тобто, дитина інтеріоризує загальноприйняті в сімейному середовищі норми поведінки, ставлення до навколишньої дійсності й через них інтегрується в соціум.

Серед перспектив подальшого дослідження вищеозначеної проблеми виокремлюємо необхідність покращення соціального благополуччя особистості, яке значною мірою залежить від економічного рівня розвитку держави, соціально-побутових умов життя родини і тих цінностей, що в ній сповідуються.

Список використаних джерел

1. Докунина Е. М. Взаимодействие школы и семьи в формировании нравственных основ поведения младших школьников : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Е. М. Докунина ; Институт педагогики АПН. Украины. – Київ, 1993. – 176 с.
2. Поліщук В. Психологія сім'ї / В. Поліщук, Н. Ільїна, С. Поліщук та ін. ; за заг. ред. В. Поліщука. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. – 239 с.
3. Трубавіна І. М. Теоретико-методичні основи соціально-педагогічної роботи з сім'єю : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 / І. М. Трубавіна ; Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2009. – 44 с.
4. Алексєєнко Т. Ф. Як сімейне середовище впливає на дитину / Т. Ф. Алексєєнко // Початкова школа. – 2000. – № 10. – С. 57–60.
5. Аметова Е. Р. Про значення сім'ї у формуванні вільної особистості дитини / Е. Р. Аметова // Педагогіка і психологія. – № 2 (51). – 2006. – С. 36–44.
6. Бондар Л. С. Виховний потенціал як головна гуманістична цінність у теоретичній спадщині В. О. Сухомлинського // Педагогіка і психологія : зб. наук. праць / за заг. ред. І. Ф. Прокопенко, В. І. Лозової. – Харків : ХДПУ, 1999. – Вип. 10. – Ч. 2. – С. 8–13.

7. Боришевський М. Й. Сімейне виховання як гарант морального становлення особистості / М. Й. Боришевський // Початкова школа. – 1995. – № 4. – С. 4–9.
8. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навчальний посібник / Т. І. Поніманська. – Київ : Академвидав, 2008. – 456 с.
9. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник / І. Д. Бех. – Київ : Либідь, 2008. – 848 с.
10. Виховання молодших школярів у сім'ї : Інформ.-метод. матеріали / під. ред. О. Л. Хромової, Т. В. Кравченко. – Київ : Вища школа, 1991. – 55 с.
11. Безсонова Т. І. Соціально-психологічні особливості соціально занедбаних дітей та середовища їх життєдіяльності / Т. І. Безсонова // Психологія : збірник наукових праць НПУ імені М.П. Драгоманова. – Київ : 2004. – Вип. 23. – С. 114–122.
12. Фіцула М. М. Педагогіка / М. М. Фіцула. – Київ : Академвидав, 2003. – 527 с.
13. Насонова О. Б. Становлення дитячої особистості у сімейних взаєминах / О. Б. Насонова // Вихователю про психологію та педагогіку сексуального розвитку дитини : наук.-метод. збірник / за ред. Т. В. Говорун. – Київ : ІЗМН, 1996. – С. 69–83.
14. Висковатова Т. П. Проблема генезиса, диагностики и психолого-педагогической коррекции у детей (на примере неблагоприятного влияния природных и антропогенных факторов) : дисс. ... д-ра психол. наук : 13.00.08 / Т. П. Висковатова. – Одесса : 1997. – 562 с.
15. Амонашвили Ш. А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса / Ш. А. Амонашвили. – Минск : Университет, 1990. – 500 с.
16. Леві В. Л. Нестандартна дитина / В. Л. Леві. – Київ : Радянська школа, 1989. – 226 с.
17. Хомич Л. О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів / Л. О. Хомич. – Київ : Магістр-S, 1998. – 200 с.
18. Беленька Г. В. Здоров'я дитини – від родини / Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, М. А. Машовець. – Київ : СПД Богданова А.М., 2006. – 220 с.
19. Цокур О. С. Формирование педагогического мышления будущих учителей в процессе профессиональной подготовки : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / О. С. Цокур. – Одесса, 1989. – 159 с.

References

1. Dokunina, E. M. (1993). *The interaction of the school and the family in the formation of the moral foundations of the behavior of young schoolchildren*. Kiev: Institute of Pedagogics (in Russ.)
2. Polischuk, V. (2008). *Psychology of the family*. Sumy: SMP «University Book» (in Ukr.)
3. Trubavina, I. M. (2009). *Theoretical and methodological foundations of social-pedagogical work with family*. Lugansk: Lugansk National University named after T. Shevchenko (in Ukr.)
4. Alekseyenko, T. F. (2000). How does the family environment affect the child? *Pochatkova shkola (Elementary School)*, 10, 57–60 (in Ukr.)
5. Ametova, E. R. (2006). About the values of the family in the formation of a free personality of the child *Pedagogika i psihologiya (Pedagogy and psychology)*, 2 (51), 36–44 (in Ukr.)
6. Bondar, L. S. (1999). *Educational potential as the main humanistic value in the theoretical heritage of V.O. Sukhomlynsky*. Pedagogy and psychology: Collection of scientific works. Kharkiv: KhDPU (in Ukr.)
7. Boryshevsky, M. I. (1995). Family education as a guarantor of moral development of personality *Pochatkova shkola (Elementary School)*, 4, 4–9 (in Ukr.)
8. Ponomanska, T. I. (2008). *Preschool Pedagogy: a textbook*. Kyiv: Academic Publishing House (in Ukr.)
9. Bech, I. D. (2008). *Education of the person: a textbook*. Kyiv: Lybid (in Ukr.)
10. *Upbringing of junior schoolchildren in the family: Informational-methodological materials* edited by Khromova, O. L., & Kravchenko, T. V. (1991). Kyiv: «High School» (in Ukr.)
11. Bezsonova, T. I. (2004). Socio-psychological peculiarities of socially neglected children and the environment of their life. *Psychologiya: zbirnik naukovih prats NPU im. M. P. Dragomanova (Psychology: a collection of scientific works of the NPU named after M. P. Dragomanov)*, 23, 114–122. Kyiv (in Ukr.)
12. Fitsula, M. M. (2003). *Pedagogics*. Kyiv: Academic Publishing House (in Ukr.)
13. Nasonova, O. B. (1996). *The formation of a child's personality in the family relationships. The teacher on psychology and pedagogy of sexual development of a child: a scientific and methodical collection*. Edited by T. V. Govorun. Kyiv: Institute for the Modernization of the Content of Education (in Ukr.)
14. Viskovatova, T. P. (1997). *The problem of genesis, diagnosis and psychological and pedagogical correction in children (based on the unfavorable influence of natural and anthropogenic factors)*. Odessa (in Russ.)
15. Amonashvili, Sh. A. (1990). *The personal-humane basis of the pedagogical process*. Minsk: «University» (in Russ.)
16. Levi, V. L. (1989). *Non-standard child*. Kyiv: «Soviet school» (in Ukr.)
17. Khomych, L. O. (1998). *Teacher-teacher training of elementary school teachers*. Kyiv: «Master-S» (in Ukr.)
18. Belenka, G.V. (2006). *Health of the child is from the family*. Kyiv: SMP «Bogdanova A.M. » (in Ukr.)
19. Tsokur, O. S. (1989). *The formation of the pedagogical thinking of future teachers in the process of vocational training*. Odessa (in Russ.)

Abstract. *ZOBENKO Nataliya Anatoliyivna. The Peculiarities of Family Education Influence on the Behavior of Children of the Primary School Age.*

Introduction. *Socio-economic, cultural and political changes of the modern socio-cultural situation in Ukraine are raising one of the most important problems – upbringing, development and adaptation of children of elementary school age in the modern conditions of life. Social tension causes mental stress, causes the formation of negative mental states, which, in turn, can cause the deformation of a person, its moral degradation, etc. Scientists note that the increase of the psychological stress, the increase of the number of stressful situations in adults' lives destructively affects the content and nature of the family education of children of primary school age. Therefore, the number of children with deviations in behavior, with violations in the regulation of emotional states that can significantly determine the trajectory of mental and personal development of a child of junior school age, is being increased.*

Purpose. *The purpose of the article is to substantiate the peculiarities of the family education influence on the occurrence of abnormalities of the behavior of children of elementary school age.*

Methods of Research. *Theoretical and empirical.*

Results. *First of all, the greatest influence on the formation of the personality of the child has the family, where, in essence, the primary socialization of the individual happens.*

Against the background of unfavorable trends in social development, many families were unable to adapt to the new conditions of life, which has caused their disorganization. The conflictness in marital relationships and relationships between parents and children, the destruction of complex moral and ethical norms and traditions lead to a violation of socialization, children's search of communication outside the family as a compensation for the lack of emotional contact with parents.

The violations of behavior (aggressiveness, irascibility, passivity, hyperactivity), developmental delay, and various forms of childhood nervousness (neuropathy, neuroses, and fears) are common in behavior and development of children of primary school age. Among the most important reasons for unsatisfactory upbringing of children in families, researchers identify the following: low economic level of most families, low culture of social life, double morality, double burden on a woman in the family, high percentage of divorces, etc. As a result of improper development of family relations, defects of family upbringing, unhealthy relationships between parents the deviant behavior of children of primary school age may develop.

The analysis of the researches makes it possible to state that children may be deprived of necessary care and parental care not only because of the asocial life of the family, but also because of the lack of desire or opportunity for parents to manage their upbringing and development. The lack of proper care of the child is considered by scientists as a deprivation of family interaction, that is, the lack of vital contacts with parents in the child, the inability to assimilate a positive experience of family life. The consequence of adults neglecting their parental responsibilities is the violation of the entire process of moral development of the child, his/her formation as a full-fledged person. Among children who grow in the absence of parental care, the violation of physical and mental development, deformation of the individual, which impedes her moral development, and sometimes makes it impossible to form his/her positive moral qualities, is observed. An unfavorable family atmosphere and mistakes in family upbringing form a negative attitude of the child to the surrounding world and lead to the significant deviations in his/her behavior.

Originality. *It was found out that definitely the lack of systematic and consistent upbringing in family, low pedagogical competence of parents, parents misunderstanding of age and individual peculiarities of children's development leads to the deviations in the behavior of primary school children. The moral and psychological atmosphere of a family, the relationship between generations and the marriage are crucial for the children upbringing. Family relationships, which in many cases adversely affect a child, become the traumatic factor affecting their physical, mental and social development. The lack of necessary care about the child is considered as the deprivation of family interaction, that is, the lack of a child's vital contacts with parents, the inability to assimilate a positive experience of a family life. The consequence of adults neglecting their parental responsibilities is the violation of the entire process of the moral development of the child, his/her formation as a full-fledged personality.*

Conclusion. *The proper family upbringing of the child plays an important role. Definitely in the family the child's spiritual world, his/her moral convictions, embodied in concrete actions, his/her*

strength, life-giving style of life are formed. That is, the child internalizes the standards of behavior that are commonly accepted in the family environment, the attitude towards the surrounding reality and through them integrates into the society.

Among the prospects for further study of the above-mentioned problem, we emphasize the need to improve the social well-being of the individual, which depends to a large extent on the economic level of the state's development, the social and living conditions of the families and the values that are being professed among them.

Key words: *family education, the deviations in the behavior of children of primary school age, the effectiveness of children's upbringing in the family, the prerequisites for the further development of a child, the experience of family communication, the reasons for unsatisfactory upbringing of children, the mental health of a child, the ensuring of the social well-being of a child.*

*Одержано редакцією 12.01.2018
Прийнято до публікації 26.01.2018*

УДК 37.015.31:502.1(045)

ZUB Olena Vadimivna,

PhD (Agricultural Sciences), Associate Professor,
Department of Basic Disciplines,
National Academy of National Guard of Ukraine;

TURCHINOV Artem Vasil'ovich,

PhD (Pedagogy), Associate Professor, Department
of Physical Training and Sports
National Academy of National Guard of Ukraine;

ALFIMOVA Ludmila Dmitrivna,

PhD (Chemistry), associate professor Head of the
Department of Basic Disciplines, National Academy
of National Guard of Ukraine

e-mail: lenazubka@ukr.net

SPIRITUAL ASPECTS IN THE FORMATION OF ENVIRONMENTAL CULTURE OF PERSONALITY

Анотація. *Розкрито важливу складову екологічного виховання особистості, що полягає у формування духовно-ціннісного відношення до природи, допомагає усвідомити себе частиною природи і свою відповідальність за наслідки нерозумного відношення до неї. Визначено, що відродження духовності є основою формування екологічної культури. Доведено, що така багатогранна і багатовимірна складова особистості як духовність на сучасному етапі розвитку людства є вкрай необхідною, а її формування повинно базуватися на пізнанні єдності концепцій екологічного та естетичного ставлення людини до природи.*

Як мету передбачено визначити духовні засади формування екологічної культури особистості.

У ході аналізу вищесказаного встановлено, що екологічна культура – це інтегративна якість особистості, яка втілює духовно-моральні цінності й визначає екологічно-моральні вчинки, які спрямовані на збереження життя в усіх його проявах і на створення краси природного середовища. При цьому екологічна культура схарактеризовано не тільки оволодінням технічними, науково-економічними знаннями, уміннями, навичками, але й естетичним ставленням до природи, розвитком емоційно-чуттєвої сфери людини, вихованням її естетичних потреб та інтересів, проявом творчої діяльності.

Зроблено висновок про те, що в умовах переходу до інформаційного суспільства повинно забезпечуватись формування розумного і відповідального ставлення до природного та